

СТРАТЕГІЯ «М'ЯКОЇ СИЛИ» КНР НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується механізм та засоби реалізації КНР стратегії «м'якої сили» в умовах асиметричної системи міжнародних відносин. Охарактеризовано вплив зовнішньополітичної стратегії КНР на механізм регіональних взаємовідносин у Східній Азії.

Ключові слова: «м'яка сила», зовнішньополітична стратегія, КНР, регіональна система міжнародних відносин.

В статье анализируется механизм и средства реализации КНР стратегии «мягкой силы» в условиях асимметричной системы международных отношений. Характеризуется влияние внешнеполитической стратегии КНР на механизм взаимоотношений в Восточной Азии.

Ключевые слова: «мягкая сила», внешнеполитическая стратегия, КНР, региональная система международных отношений.

The article analyzes mechanism and means of realization of China's «soft power» strategy under the asymmetrical system of international relations. The influence of the PRC's foreign policy strategy upon regional relations in East Asia is described.

Key words: «soft power», foreign policy strategy, the PRC, regional system of international relations.

Сутнісна трансформація глобальної системи міжнародних відносин наприкінці ХХ ст., а на початку ХХІ ст. світова фінансово-економічна криза визначили необхідність оптимізації зовнішньополітичних стратегій провідних держав світу. Разом з тим нове міжнародне середовище взаємодії визначальних акторів міжнародних відносин активізувало питання щодо впровадження та реалізації якісно нових засобів та механізмів зовнішньої політики. Одним з таких засобів, в умовах асиметричної системи міжнародних відносин, яка, з одного боку, перебуває у зв'язку із завершенням біполярної доби, а з іншого – у пошуках нової моделі світоустрою є стратегія «м'якої сили».

Виходячи з цього, основними завданнями даної розвідки є виявити основні параметри та перспективи реалізації стратегії «м'якої сили» КНР в умовах асиметричної глобальної системи міжнародних відносин; структурувати особливості взаємодії Пекіна з країнами світу на основі реалізації стратегії «м'якої сили»; охарактеризувати перспективи практики застосування Китаєм «м'якої сили» в міждержавних відносинах глобального та регіонального рівня.

Окремі аспекти цього напрямку наукових досліджень знайшли своє відображення у роботах вітчизняних учених, російських дослідників та американських науковців. Серед робіт українських авторів потрібно відзначити праці Є. Камінського,

С. Шергіна, Б. Гончара, І. Дудко, В. Пантелєєва, А. Луценко тощо. Детермінуючі фактори щодо формування основних елементів механізму реалізації стратегії «м'якої сили» КНР аналізуються в роботах російських політологів Д. Мосякова, Г. Карімової, І. Панаріна, І. Лебедевої, А. Богатурова, Т. Шаклеїної, С. Рогова, С. Караганова. Структурно-функціональний аналіз зовнішньополітичної стратегії «м'якої сили» КНР є предметом дослідження американських політологів-міжнародників Дж. Ная, К. Кемпбелла, М. О'Хенлона, Дж. Курляничика, Зб. Бжезинського, Р. Кейгана, Р. Кеохейна.

Сам термін «soft power» («м'яка сила») вперше був використаний у роботі колишнього глави Національної ради з питань розвідки, помічника міністра оборони в адміністрації У. Клінтона, відомого американського політолога Дж. Ная «Приречені панувати», яка була опублікована у 1990 р. [1].

Ефективне використання «м'якої сили» («soft power»), яка, за Дж. Наєм, передбачає зовнішню політику держави, спрямовану на досягнення бажаних результатів унаслідок заохочення до співробітництва [2]. «М'яка сила» має три основні складові: 1) культура, яка розуміється як сукупність значимих для суспільства цінностей; 2) політична ідеологія; 3) зовнішня політика. «М'яка сила» структурується і реалізується через механізми узгодження зовнішньополітичних рішень і залучення

до співпраці більш широкого характеру, як правило, на базі спільних цінностей.

Зростаючий обсяг коштів, що виділяються Пекіном на зовнішньополітичну діяльність, забезпечує позиціонування КНР на міжнародній арені у одній «ваговій категорії» зі США, а багато в чому і випереджає їх, за ефективністю поширення впливу за допомогою «м'якої сили».

У спільній монографії директора програми міжнародної безпеки Центру стратегічних і міжнародних досліджень США К. Кемпбелла і наукового співробітника Інституту Брукінгса (США) М. О'Хенлона висловлюється занепокоєння зростанням китайського потенціалу «м'якої сили». Посилаючись на проведене ВВС опитування у 22 країнах АТР, автори відзначають, що близько половини респондентів позитивно оцінюють політику Пекіна у світі, в той час як дії Сполучених Штатів одержали схвалення лише 38 % учасників опитування. Автори визнають, що американське домінування у світі – явище минуле, оскільки глобальному балансу сил притаманні серйозні коливання. У зв'язку з цим висловлюється думка про доцільність зосередження зусиль США (у першу чергу американського потенціалу «м'якої сили») на країнах АТР, куди в ХХІ столітті зміщується центр тяжіння світового розвитку [3, с. 280, 282].

Аналогічна точка зору представлена і в монографії відомого американського фахівця з Південно-Східної Азії Дж. Курлянчика. Аналізуючи інструменти і механізми культурно-ціннісної і економічної дипломатії Китаю, він стверджує, що члени Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), їхні уряди, приймаючи рішення на переговорах у рамках Асоціації, практично завжди враховують думку КНР. І це – незважаючи на те, що однією з найважливіших завдань АСЕАН залишається «пом'якшення» впливу в регіоні великих держав, включаючи Китай [4, с. 257].

Ефективним інструментом «м'якої сили» КНР у Південно-Східній Азії є масштабний обсяг економічної допомоги найбільш біднішим країнам регіону – Камбоджі, Лаосу, Бірмі тощо.

З метою підвищення ефективності програм економічного сприяння, Пекін створив у структурі китайського уряду окреме агентство, яке відповідає за допомогу розвитку. Експерти агентства погоджують свої проекти з конкретними зовнішньополітичними прагненнями Китайської держави. Наприклад, уряд КНР щедро фінансує стажування та мовні курси для представників органів державної влади та неурядових організацій країн Індокитаю та АТР.

Програми ознайомчих візитів до Китаю вигідно відрізняються від аналогічних ініціатив США. Відбувається переорієнтація еліт сусідніх з Китаєм і багатьох віддалених від нього держав на КНР як головне джерело особистої підтримки і як країну, більше інших зацікавлену в розширенні контактів. Так, президент Бразилії Лула да Сілва, відомий

своїми «лівими поглядами», неодноразово направляв на стажування до Китаю групи своїх найближчих економічних радників [4, с. 134]. За всієї неоднозначності економічної системи, яка розбудована у КНР, керівництво економічного блоку китайського уряду користується репутацією одного з найбільш професійних у світі.

Таке використання потенціалу «м'якої сили» за твердженням Дж. Ная є найбільш прагматичним в умовах сучасної системи міжнародних відносин, оскільки: «Здатність підтримувати союзи та створювати мережі буде важливим аспектом «жорсткої» та «м'якої» сили» [5, с. 12].

Необхідно відзначити, що на державному рівні китайська інтерпретація «м'якої сили» була вперше представлена 15 жовтня 2007 р. у політичній доповіді Генерального секретаря ЦК Ху Цзиньтао на XVII з'їзді КПК. У ній були конкретизовані завдання розбудови «м'якої сили» держави у межах будівництва соціалізму з китайською специфікою за чотирма напрямками: 1) «створення системи стрижневих соціалістичних цінностей, посилення привабливих і цементуючих сил соціалістичної ідеології»; 2) «формування гармонічної культури, виховання цивілізованих звичаїв»; 3) «широко розповсюджувати національну культуру, будувати спільне духовне вогнище китайської нації»; 4) просувати новаторство в культурі, посилювати життєву силу розвитку культури» [6].

На думку Директора Інституту з вивчення Росії і України Державного Уханського університету (КНР) Лю Цзайци: «Посилена розбудова «м'якої сили» Китаю дозволяє посилювати вплив Китаю у світовому масштабі, зміцнювати розуміння народами всього світу внутрішньої і зовнішньої політики нашої країни, створювати сприятливий для всього людства справедливий світовий порядок і сприятливу для мирного розвитку Китаю міжнародну обстановку. Всіляко посилювати розбудову «м'якої сили» Китаю – ось наша місія в сучасну епоху» [7, с. 155].

Основними механізмами реалізації стратегії «м'якої сили» КНР є: по-перше, проведення різноманітних акцій культурного характеру, які найбільш повно представляють позитивні риси китайської культури з акцентом на економічні здобутки Китаю; по-друге, налагодження співробітництва з надання допомоги в економічній і соціальній сферах, охороні здоров'я, освіти, надання гуманітарної допомоги; по-третє, реалізація на світовій арені збалансованої політики, що дозволяє відігравати визначальну роль щодо запобігання загостренню міжнародної ситуації і зміцненню глобальної політичної та економічної стабільності.

Акції культурного характеру, які ґрунтуються на багатовіковій культурно-історичній традиції китайської цивілізації, займають особливе місце в стратегії «м'якої сили» КНР. Насамперед, вони носять універсальний характер, що забезпечує всеохоплююче поширення їх впливу, як на західну

цивілізацію, так і на аудиторію азійського, африканського, латиноамериканського, мусульманського цивілізаційного просторів. Ілюстрацією цього є Олімпійські ігри – 2008 р. у Пекіні. КНР виділила на їх проведення рекордну суму – 42 млрд. дол. [8]. Це, з одного боку, засвідчило динамічний розвиток китайської економіки, який забезпечив потужний фінансовий та індустріальний потенціал; а з іншого – вже сам обсяг витрат мав суттєвий позитивний ефект щодо формування позитивного іміджу КНР.

У 2005 р. офіційний Пекін подарував ООН символічний подарунок – дзвін «гармонії світу». Ідея «гармонії світу» також була проголошена принципом Пекінської олімпіади. Зокрема, під час церемонії відкриття учасники шоу на полі стадіону виклали ієрогліф «гармонії світу» (хе). А у 2004 р. під час зустрічі року Мавпи, на знак вшанування дружби з китайським народом і на честь візиту лідера КНР Ху Цзіньтао до Франції Ейфелеву вежу підсвічували 280 червоних ліхтариків. Державна інформаційна агенція «Сінхуа» і англomовний урядовий орган China Daily поширили заяву, в якій відзначалось, що в Китаї червоний є кольором щастя, успіху і любові [9]. Цю зацікавленість інформаційних агенцій можна пояснити прагненням поширення серед світової громадськості більшою мірою асоціації червоного кольору саме з цим, а не китайським національним прапором, оскільки це інший червоний – революційний.

Разом з тим китайське керівництво прагне не обмежуватись виключно акційними заходами. З метою забезпечення постійної і динамічної популяризації китайських традицій уже декілька років реалізується проект створення у всьому світі мережі «Інститутів Конфуція». Перший «Інститут Конфуція» був відкритий у 2004 р. в Сеулі (РК). У 2006 р. черговий новий філіал з'являвся кожні чотири дні [10, с. 53]. На кінець 2009 р. КНР було відкрито 256 інститутів Конфуція і 58 курсів Конфуція, слухачами яких є більш ніж 120 тис. осіб, які вивчають китайську мову, історію, культуру тощо [11]. Окрім того, започаткована робота електронної версії інституту Конфуція, що дозволяє познайомитись з китайською культурою за допомогою мережі Інтернет.

Увага офіційного Пекіна на сьогодні сконцентрована і на створенні китайського аналога CNN чи BBC. «Сила нашого голосу не дорівнює нашій позиції у світі. Це має вплив на рівень схвалення Китаю за кордоном. Якщо наш голос не відповідатиме нашій ролі, то, не залежно від того, якими потужними ми будемо, однаково залишатимемося тільки неповноправним гігантом», – підкреслив професор Пекінського університету Ю Гомін, співавтор китайської програми медійної експансії [9]. З метою реалізації цього проекту китайський уряд інвестував 6 млрд. дол. у розширення агенції «Сінхуа», газети «Ренмінь Рібао», насамперед у створення міжнародного телевізійного інформаційного каналу [9].

У другому компоненті стратегії «soft power» – налагодження економічної співпраці, наголос робиться на співробітництві з країнами, що розвиваються і країнами-сусідами. Американський експерт С. Халпер відзначає: «Для Заходу неспроможні держави – це проблема. Для Китаю – це шанс». Фахівець підкреслює, що ці країни є «пекінською коаліцією бажаючих» [12]. Аналізуючи ж співробітництво КНР з країнами африканського континенту, Дж. Курлянчик підкреслює: «Останніми роками китайський вплив в Африці зріс так стрімко, що нині він порівнянний з американським чи французьким. Пекін є привабливим партнером для багатьох африканських держав: це не тільки альтернативний ринок збуту їхньої сировини, він також пропонує відмінну від західної модель розвитку» [9].

Згідно з розпорядженням МЗС КНР 30-50 % робочого часу всіх китайських дипломатичних представництв за кордоном повинно приділятися саме цьому аспекту «soft power» [8].

Застосування стратегії «м'якої сили» китайською дипломатією має позитивні наслідки. Так, на початку XXI ст. підтримка китайської позиції в ООН з питання прав людини зросла з 50 % до понад 70 % [12].

Показовим у цьому контексті є візити китайських високопосадовців до країн Африки та Латинської Америки. Зокрема, в лютому 2009 р. глава КНР Ху Цзіньтао здійснив дипломатичне турне по країнам Африки, відвідавши чотири країни: Малі, Сенегал, Танзанію і Маврикій. Результатом візиту стало надання китайських пільгових кредитів і активізація інвестиційної діяльності КНР у сфері соціальних і інфраструктурних проектів цих країн. Активно розвивається співробітництво КНР з Нігерією й Кенією, країнами, які є найбільшими експортерами нафти і природного газу в Африці. Китай надав масштабну допомогу Нігерії в боротьбі з малярією, пташиним грипом, у будівництві залізниці, гідроелектростанції та інших інфраструктурних проектів.

Аналогічна модель взаємин практикується КНР у взаємовідносинах з країнами Латиноамериканського регіону – Венесуелою і Бразилією, які є політичними, економічними і енергетичними регіональними лідерами. Підтвердженням цього є акцентування уваги на проблемі активізації гуманітарних і культурних обмінів між КНР та країнами Латинської Америки протягом візиту віце-президента КНР Хі Янпіна до країн регіону в лютому 2009 р. Практичним втіленням цих заяв стало збільшення обсягів Китаєм гуманітарної допомоги. Зокрема, офіційний Пекін оперативно відреагував на епідемію «свинячого грипу» в Мексиці, надавши термінову гуманітарну допомогу у обсязі 5 млн. дол. [8].

Реалізація третього компоненту «м'якої сили» КНР особливо яскраво простежується у взаємовідносинах з країнами АСЕАН. Перехід до активної експансії «м'якої сили» відбувся у грудні

1997 р., коли глава КНР Цзян Цземінь і лідери держав АСЕАН провели першу зустріч у Малайзії, де був підписаний документ «Добросусідські відносини і взаємна довіра». Окрім того, фінансова криза в Азії 1998 р. дозволила КНР продемонструвати вагомість своїх намірів. У критичний момент кризи Китай не девальював юань, що могло б остаточно підірвати стійкість місцевих валют, більш того, надав матеріальну допомогу і задекларував готовність спільно рухатися до створення Азійського валютного фонду, незалежного від країн Заходу.

У 2002 р. КНР уклала з країнами Заходу низку угод, які абсолютно по-новому позиціонують його у регіоні. Зокрема, «Декларація про правила поведінки в Південно-Китайському морі», «Спільна декларація про співробітництво у сфері безпеки», «Меморандум про взаєморозуміння з питань сільського господарства». Особливо показовим у цьому контексті є режим функціонування зони вільної торгівлі країн АСЕАН і КНР. Протягом першого місяця її роботи з 1 січня 2010 р. товарообіг між КНР та країнами АСЕАН досяг 21,48 млрд. дол., що на 80 % більше аналогічних показників 2009 р. [13]. Проте, обсяг експорту Китаю до АСЕАН зріс на 52,8 %, а вивіз товарів з АСЕАН до КНР – на 117,3 % [13]. Таким чином, широко пропегована зона вільної торгівлі з країнами АСЕАН є певною мірою економічно не вигідною для китайської сторони, але головною її метою, зважаючи на динаміку розвитку, є тісне «прив'язування» і залежність економік країн АСЕАН до КНР і ємкого китайського ринку.

Суттєвим елементом поліпшення міжнародного іміджу є участь держави у міжнародних організаціях. Розвиток зовнішньополітичного процесу в КНР на початку ХХІ ст. засвідчує про відхід від застарілих догм, пов'язаних з відмовою від участі в широкомасштабних структурах і багатосторонній дипломатії. Так, у 2001 р. лідери Китаю не стали чинити опір вступу до Світової організації торгівлі

Тайваню на тій же міністерській сесії, що і КНР. Окрім того, Пекін почав брати участь і у роботі неформального форуму міністрів оборони країн АТР, на якому присутні і представники тайванської адміністрації.

Професор політичної філософії в Університеті Цінхуа (КНР) Д. Белл стверджує: «Настав час Китаю взяти участь у глобальному діалозі про політичні цінності на його власних умовах. Замість того, щоб марнувати час і гроші на дослідження масштабів порушення прав людини, Китай може принести більше користі, пропагуючи політичні цінності, які надихають китайський народ і можуть допомогти зробити світ кращим, якщо їх тільки сприйматимуть серйозніше за кордоном» [14].

Отже, по-перше, на сьогодні можна констатувати появу на світовій арені нового китайського феномену «soft power», який прагне стрімко вийти на рівень, аналогічний впливу американської і європейської «м'якої сили». Автор концепції «м'якої сили» Дж. Най, характеризуючи потенціал КНР та Індії щодо реалізації стратегії «soft power», стверджує: «М'яка сила азійських країн поки що поступається США, Європі і Японії, але вона буде зростати» [15]. Особливу привабливість забезпечують економічні успіхи КНР та стійкість китайської економіки щодо сучасної світової економічно-фінансової кризи. Наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. на прохання вказати найбільшу економічну потугу світу вперше пересічні американці назвали передусім Китай (44 %), а не США (27 %) [14]; по-друге, конкурентною перевагою китайської «м'якої сили» є те, що паралельно з прагненням підвищити геополітичний рейтинг Китаю, чітко простежується тенденція щодо розбудови гармонійних неконфронтаційних відносин з іншими цивілізаціями, що безпосередньо сприяє зміцненню міжнародної стабільності, безпеки і взаєморозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / J. Nye. – N. Y. : Basic Books, 1990. – 307 p.
2. Най Дж. Гибкая власть: Как добиться успеха в мировой политике / Дж. Най ; пер. с англ. – М. : Новосибирск : ФСПИ «Тренды», 2006. – 221 с.
3. Campbell K. M., O'Hanlon M. E. Hard Power : The New Politics of National Security / K. M. Campbell, M. E. O'Hanlon. – New York : Basic Books, 2006. – 319 p.
4. Kurlantzick J. Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World / J. Kurlantzick. – New Haven and London : Yale University Press, 2007. – 306 p.
5. Nye J. The Future of American Power. Dominance and Decline in Perspective / J. Nye // Foreign Affairs. – 2010. – Vol. 89. – № 6. – P. 6-2.
6. Доклад на XVII Всекитайском съезде Коммунистической партии Китая 15 октября 2007 года Ху Цзиньтао [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-10/25/content_9120930_26.htm.
7. Цзайци Лю. «Мягкая сила» в стратегии развития Китая / Лю Цзайци // Полис. Политические исследования. – 2009. – № 4. – С. 149–155.
8. Каримова Г. Возможности применения стратегии «мягкой силы» в рамках Азиатских цивилизационных пространств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gulnarakarimova.com/ru/pages/nauchnie-materialy-vozmojnosti-primeneniya-strategii-myagkoy-sily/>.
9. Гиллерт П. М'яка сила Конфуція [Електронний ресурс] / П. Гиллерт. – Режим доступу : <http://www.zgroup.com.ua/print.php?articleid=3482>.
10. Борох О., Ломанов А. Скромное обаяние Китая / О. Борох, А. Ломанов // Pro et Contra. – 2007. – № 3. – С. 41–60
11. Китай занял третье место в рейтинге стран по «мягкой силе» после США и Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russian.china.org.cn/china/txt/2009-08/18/content_18357160.htm.

12. Фоллат Э. Объятия дракона. «Мягкая сила» Китая угрожает Западу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1280483760>.
13. Мосяков Д. В. «Мягкая сила» в политике Китая в Юго-Восточной Азии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.journal-neo.com/?q=node/448>.
14. Bell D. Developing China's Soft Power [Electronic resource] / D. Bell. – Access mode : http://www.nytimes.com/2010/09/24/opinion/24iht-edbell.html?_r=1.
15. Най Дж. Привлекательность Азии / Дж. Най // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye27/Russian>.

Рецензенти: Тригуб П. М., д.і.н, професор;
Колісніченко А. І., д.і.н., професор.

© Шевчук О. В., 2011

Стаття надійшла до редколегії 08.04.2011 р.